

Ján Kollár v slavistickom výskume

KISS SZEMÁN, R.: *Slovanský Goethe v Pešti. Ján Kollár a národní emblematicismus středoevropských Slovanů*. Překlad Marcella Husová. Odborní recenzenti Dalibor Tuček, Peter Zajac. 1. vydání. 210 stran. ISBN 978-80-7304-175-5.

Človek je najľahkovernejší tvor na svete.
Jozef Cíger Hronský

Literárnohistorický výskum sústreďuje záujem o svoj predmet jednak genézou, potom náročnosťou a serióznosťou výskumu, ale najvýraznejšie metodologickou dôslednosťou. Opodstatnenosť literárnohistorického výskumu sa zvyrazňuje i tým, že sa navrstvuje pôvodný podnet štúdia o nové aj ďalšie spresnenia dotýkajúce sa konkrétneho problému či javu, čím sa doteraz známe a dostupné výskumné reálie doplnia o interpretačne viacznačné, ale predovšetkým podnetné pre to, čím sa hlbší výskumný záujem o osobnosť alebo jav „pohne dopredu“.

Najskôr takýto odborne premyslený záujem postretne aj publikáciu Róberta Kiss Szemána *Slovanský Goethe v Pešti*, ktorá sa venuje Jánovi Kollárovi a jeho pôsobeniu v uhorskej Pešti. Podľa zverejnenej informácie na prebale vydania: „Bouřlivé 19. století je také obdobím utváření moderních slovanských národů ve střední Evropě. Národní aspekt prostoupil tehdy všemi oblastmi života, umění i vědy. Zrodila se koncepce národního emblematicismu Slovanů, kterou do života uvedl její tvůrce Ján Kollár, a jejíž sílu jsme poznali během formování středoevropských dějin a kultury uplynulých dvou století. Současně se zobrazením eroze Kollárova díla formuje autor také myšlenku, že přirozeným důsledkem zrození moderního národa je také jeho zánik.“

Szemánov literárnohistorický projekt utvorený predovšetkým z nových podnetov maďarského literárnohistorického a slavistického výskumu pre jeho materiállovú šírku, jeho rozvinutý slovanský aj slovenský kontext a novým výskumom relativizujúci prínos dostupného poznania aspoň sprostredkované možno upraviť ako informáciu pre tých, ktorí zo zázemia dejín európskej spoločnosti, kultúry a oslovených národných literatúr sa sústredia na podnety obsiahnuté v publikácii o *Slovanskom Goethem z Pešti*.

Z tematického rozpätia európskej slavistiky sa v minulom storočí venuje sústredená pozornosť slovenskej literárnej histórie výskumne¹ osobnosti, tvorbe, pôsobeniu a postojom Jána Kollára (1793 Mošovce – 1852 Viedeň). Slovenská literárna veda svoj

1 Jedinečné poslanie naplnili pri štúdiu Kollárovho pôsobenia v uhorskom kultúrnom, literárnom a duchovnom živote v 19. storočí predovšetkým dve pracoviská, Matica slovenská, jej Archív literatúry a umenia a Literárnovedný ústav SAV. Výstupy, ktoré zúročili archívny, materiállový,

výskum komparuje prostredníctvom materiálového a interpretačného vyrovnávania sa s osobnosťou a širším kultúrnym pôsobením Jána Kollára v areálovom aj v meziliterárnom pôdoryse európskej slavistiky.

České vydanie publikácie Róberta Kissa Szemána (1962) s atraktívnym názvom *Slovanský Goethe v Pešti* aj s jeho kontextovým spresnením Ján Kollár a národní emblematus středoevropských Slovanů² sleduje uhorskú-maďarskú líniu života a tvorby Jána Kollára, ktorá zaplňa viac ako tri desiatky rokov jeho pôsobenia na postoch evanjelickej cirkvi v peštianskej jazykovo rozčlenenej evanjelickej pospolitosti³. Kollár zachytil toto obdobie svojho života, ktoré ho po jenských štúdiách priviedlo do Pešti v práci z roku 1863 *Paměti z mladších let života Jána Kollára* sepsaný od neho samého⁴. Zložité vzťahy v peštianskom evanjelickom zbore majú viacero príčin, medzi nimi neprehliadnuteľná je otázka jazyka pri vykonávaní kňazského povolania, no „Kollár však navzdory tomu u své náboženské obce přes veškeré útoky, které byly proti jeho osobě v Pešti vedeny, kupodivu vytrval. Neodešel ani na jiné místo do jiného města Uher, ani do Ruska, přestože mu souhrou Osipa Miximoviče Boďanského a Michala Petroviče Pogodina byla roku 1839 nabídnutá katedra na univerzite v Moskvě.“⁵ Rané roky Kollárovho pôsobenia v Pešti sa popri spoločenských a jazykových nedorozumeniach – „Emancipační národní snahy Slováků v Pešti byly proto počátkem 20. let bržděny uvnitř sboru především organizační, materiální a početní převahou nemecké komunity“⁶ – spájajú s kázňami, v ktorých sa stretávajú Kollár kňaz s Kollárom básnikom a svoje kázania sústreďuje na „dobré vlastnosti slovanského národa.“⁷

literárny dokument spojený so životom a činnosťou Jána Kollára, sa do odbornej verejnosti dostali vo viacerých, žánrovo odlišných výstupoch v dejinách slovenskej literatúry, encyklopédiách, autorských slovníkoch, vedeckých zborníkov, v spracovaní viacväzbovej komentovanej korešpondencie, ale aj s uznaním prijatom prebásnení Kollárovej Slávy dcery / Dcery Slávy. Spravidla sa k štúdiu archívnych kollárovských materiálov a k jeho pôsobeniu v literárnohistorickom kontexte pripomínajú výskumy Jozefa Ambruša, Ladislava Čúzyho, Dionýza Ďurišina, Michala Eliáša, Pavla Koprdu, Cyrila Krausa, Augustína Maťovčíka, Jána Vladimíra Ormisa, Karola Rosenbauma, Márie Vyvíjalovej / Lubomíra Feldeka a ďalších.

- 2 KISS SZEMÁN, R.: *Slovanský Goethe v Pešti. Ján Kollár a národní emblematus středoevropských Slovanů*. Přeložila Marcella Husová. Odborní recenzenti Dalibor Tureček, Peter Zajac. Praha: Akropolis 2014. 240 s. ISBN 979-80-7304-175-5.
- 3 Kollárov prvotný kontakt a mnohoročné zložité pôsobenie medzi peštianskymi evanjelikmi objasňuje kapitola Kollárova anamnéza duchovného pastýře, vëdce, umëlce, *ibidem*, s. 14 – 64.
- 4 Publikácia vyšla nákladom kníhkupectva I. L. Kobera v Prahe 1863, pozri poznámku č. 8, *ibidem*, s. 15.
- 5 *Ibidem*, s. 24. Informáciu upresňujú poznámky číslo 41 a 42.
- 6 *Ibidem*, s. 26
- 7 *Ibidem*, s. 27.

Tenzia, ktorá sa ukotvila v jazykovej netolerantnosti nemeckých evanjelických kazateľov navodila Kollárovu reakciu odvíjanú v jeho kázňach od mravnej a národnej otázky. Posilnený Herderovými úvahami o slovanskom spoločenstve v čase, keď sa sen o slobode stane skutočnosťou, primáli Jána Kollára rozvinúť vo svojich kázňach učenie o cnostiach slovanského spoločenstva v geografickom, etnickom a etickom priestore utvorenom z cností: „nábožnosť“, „pracovitost“, „nevinné veselosti“, z „milování své řeči“ a „ze snášenlivosti naproti jiným národům“. V Szemánovom výklade, ktorý iba rekonštruujeme a nekonfrontujeme, sa s jeho východiskami či závermi, Kollárova autorská dielňa intenzívne žije počas jeho peštianskeho pôsobenia, čo naznačuje skutočnosť, že: „[...] vytvoril Kollár moderní slovanskou variantu antického toposu bukolyky“⁸.

Publikácia sústredená na Jána Kollára, popri Kollárovej anamnéze duchovného pastyře, vëdce, umëlce, pojala do svojho výkladu popri dobrých vlastnostiach Slovanov aj zaujímavú komparáciu, podľa Szemána je ňou: „šedá eminence Kollárova života: István Horváth a Anamnézu umëlce – Slovanský Goethe, štyri ďalšie tematické bloky sa venujú Dcere Slávy, Slovanskému-slovenskému Peklu, Poutnímu zastavení slovanského národného exodu a uzatvára ju Vídeňský epilog – Dohra a eroze Kollárova díla. Azda práve v tejto súvislosti treba aktualizovať Kollárovo presvedčenie: „Mňa Pešť Kollárom učinila!“⁹, čím odmietavo reagoval na ponuku získať „výnosnejšiu faru“ na vtedajšom Slovensku a prejavil svoju osobnú, profesijnú a umeleckú zžitosť s peštianskym kultúrnym prostredím aj so svojou schopnosťou riešiť starosti, ktoré ho v Pešti sprevádzali.

Exkluzívne vytvorené podobenstvo medzi Kollárom a Petrarkom¹⁰, ale aj medzi Kollárom a Goethem objasňuje Szemán¹¹ jednak ústretovosťou Kollárovej poézie voči genológii a žánrom lyriky, osobným kontaktom s nemeckým básnikom a jeho iniciáciou, aby sa Kollár venoval slovanskému folklóru, čo – popri iných podnetoch – viedlo k rozpracovaniu slovanskej literárnej vzájomnosti: „Kollárova spisovateľská činnosť vykazuje s Goetheovou i tu príbuznosť, že svou mnohožánrovostí, rozvrstvením a rozsahem vystupuje z obvyklých rámců – a svůj vliv rozširuje do středoevropských i východoevropských národních kultur a literatur.“¹²

Pravdepodobne pre nadšencov rekonštruje Szemán autorskú biografiu Jána Kollára od vydania Básní Jána Kollára (1821) až po svazek „Slávy dcera. Báseň lyricko-epická

8 Ibidem, s. 27 – 29. Vyňaté z poznámky číslo 120, zo zápisu Andreja Lanštjaka Drobnosti zo života Kollárovho v Pešti.

9 Ibidem, s. 49.

10 Ibidem, s. 45: českým Petrarkom nazvala Jána Kollára „jedna čtenářka“ a s Petrarkom ho „srovnával ještě půlstoletí po jeho smrti Vrchlický“.

11 Ibidem, s. 58 – 60.

12 Ibidem, s. 59.

w pěti zpěvjch. S přídawkem basní drobnějších. Wydání obnowené a rozmnožené“ (1852), ktorý Kollár už nedržal v rukách. Taký bol aj osud jeho spisu *Staroitalia slavjanská aneb objevy a důkazy živlů slavských [...]* (1853), ktorý v dedikácii čitateľom dopĺňa informácia, podľa ktorej je autor profesor Cisársko-kráľovskej viedenskej univerzity a mnohých ďalších európskych spoločenských a vedeckých ustanovizní v Prahe, Záhrebe, Odese, vo Viedni aj v Krakove a Belehrade.

Ústredná pozornosť maďarského „bohemistu a slavistu“ sa spája s vertikálnym vyrovnávaním sa s genézou a premenami Kollárovoho textu *Slávy dcera*, ktorú rozpracoval v kapitole s názvom *Dcera slávy*¹³ a v tematizovaných podkapitolách *Soustředěné kružnice básnikova životního odkazu*, *Od nářku Uher k nářku Slávie*, *Matka Sláva*, „v jejímž království slunce boží nikdy nezapadá“ a uzatvára ju *Národní emblematismus Slovanů*.

Kollárovo nadšenie a neskôr presvedčenie korigujúce objektívne geografické reálie slovanského sveta v Európe obsiahne popri prozaických žánroch aj pre neho závažnejší problém, je ním termín emblematicizmus, ktorý Szemán preberá z odbornej lektúry a zdôvodňuje ho takto: „Souhrnný termín národní emblematicizmus je pojem pro všechny vědní oblasti, které se zabývají moderními národy a jejich zeměpisnými, přírodovědeckými, historickými, jazykovými a dalšími specifickými. Odborná literatura pro ně používala především dosud vžitý pojem symbolický zeměpis-symbolická geografie.“¹⁴ Szemán však upozoňuje na Kollárovo zdroje, ktorými národný emblematicizmus organizoval, boli to dobové filologické vedomosti, tradície jednotlivých slovanských národov, ale aj početné a odlišné národné mytológie¹⁵.

Výstupy Kollárovoho štúdia alebo jeho názorové zárodky znova rekonštruuje básnikovou autorskou biografiou a konkrétnymi titulmi, v ktorých našiel podľa neho relevantné stopy po genéze alebo rozvíjaní národného emblematicizmu od roku 1821 v zbierke *Básne* až po viedenské vydanie *Slávy dcery* v roku 1852. Slovenskú a českú národnú emblematicku podporil svojráznym výkladom geografie a vedomosťami z národopisu, pritom zisťuje, že ju početnosťou aktualizácií najvýraznejšie predstavujú *Tatry* a *Dunaj* (slovenskí romantici v štyridsiatych rokoch 19. storočia aktualizovali *Váh* a *Hron*), po nich nasleduje enumerácia českých prírodných zemepisných miest a ich znakov¹⁶, neskôr do svojho konceptu zapojil aj geografické reálie iných historických miest európskeho kontinentu, čo súviselo s jeho neobhájiteľným výkladom slovanskej

13 Ibidem, *Dcera slávy*, s. 65 – 99.

14 Ibidem, s. 86, prevzaté z poznámky číslo 230, tá odkazuje na článok Sorin Antohi: *Od „bovarismu“ k etické ontológii* z roku 2000.

15 Ibidem, s. 86.

16 Ibidem, s. 88.

historicity na kontinente¹⁷. Problém emblematicity Slovanov rozpracoval Kollár do národného zákonníka a do súpisu výkonu trestov¹⁸.

Jedinečnosť slovanského sveta v jeho celostnosti aj etnickej a kultúrnej štrukturovanosti ako následku dejinnej skúsenosti vyústila do toho, na čo Kollára pôvodne nasmeroval nemecký básnik, do spracovania konceptu slovanskej literárnej vzájomnosti¹⁹. Európske udalosti rokov 1848 – 1849 zhoršili Kollárovu pozíciu v Pešti: „Za osobní tragédii Kollárova života je třeba pokládat především to, že nezavršil národní exodus Slováků do imaginární zaslíbené země slovanské kulturní vzájemnosti, která na novou cestu k jazykové a národní nezávislosti vykročila pod novým vůdcem.“²⁰ V rušných spoločenských časoch druhej polovice 40. rokov 19. storočia prijal Kollár pozvanie viedenského dvora a presídlil sa do Viedne, čo urobil v marci 1849: „... přičemž v Pešti zanechal jak svou rodinu, tak svou knihovnu a podle fámy tam odjel schovaný v seně na žebříňáku.“²¹

Szemán svoju zaujímavú publikáciu venovanú Jánovi Kollárovi uzatvára pointou, ktorú nelimituje čas ani priestor: „... pokud nemáme jasno v existenci národní hlubinné psychologie a jejího funkčního mechanismu, není pánem ve svém domě ani naše národní vědomí“²², a to sa literárny historik vedome odvoláva na vzťahové a javové podnety z psychoanalýzy.

Akokoľvek sa bude v odbornej praxi pristupovať k publikácii *Slovanský Goethe* v Pešti, azda vždy napokon pôjde o zvažovanie roly aj funkcie literárnohistorickej výzvy pre súčasné zámery pri ambíciách moderného slavistického výskumu.

Viera Žemberová

17 Ibidem, s. 88 – 98.

18 Ibidem, s. 105 – 140. V publikácii je súpis „Hříchů Slovanů“, ktoré rozčlenil na národné hriechy a hriechy nábožensko-mravnej povahy, ktoré autor publikácie dokladá ich umiestnením do Kollárovej básnickej tvorby.

19 Ibidem, s. 151, poznámka číslo 427 odkazuje na vydanie *O literární vzájemnosti mezi rozličnými kmeny a nářečmi slovanského národa* od Jána Kollára, ktoré na vydanie v roku 1929 pripravil Miloš Weingard. Slovenské vydanie spisu z roku 1956 pripravil a doplnil literárnohistorickým komentárom Karol Rosenbaum.

20 Ibidem, s. 166.

21 Ibidem, s. 166 – 167.

22 Ibidem, s. 172.